

**KISS BÁLINT
REFORMÁTUS LELKIPÁSZTOR
ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA
(1772–1853)**

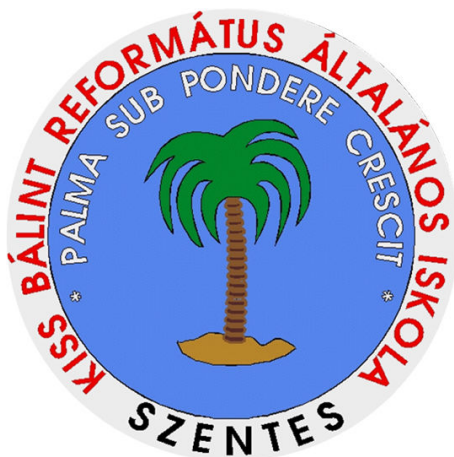

**A Kiss Bálint Tudományos
Emléknap előadásai**

**SZENTES
2014**

**KISS BÁLINT REFORMÁTUS LELKIPÁSZTOR
ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA
(1772–1853)**

**A Kiss Bálint Tudományos Emléknap előadásai
Szentes, 2014. március 21.**

**SZENTES
2014**

KISS BÁLINT EMLÉKNAP AZ ISKOLA VISSZAADÁSÁNAK XX. ÉVFORDULÓJÁN

A tudományos emlékülés előadói:

FILEP ANTAL
HOMOKI-NAGY MÁRIA
KARIKÓ-TÓTH TIBOR
LABÁDI LAJOS
MÓD LÁSZLÓ
TAKÁCS EDIT
TÍMÁR FERENC

Szerkesztette:
LABÁDI LAJOS

Műszaki szerkesztő:
TÍMÁR FERENC

A képeket készítették:
NIETHAMMER ZOLTÁN

SZATMÁRI IMRE

VIDOVICS FERENC

Borítóterv:
NIETHAMMER ZOLTÁN

ISBN 978-963-12-1329-4

© *Az előadók és a Kiss Bálint Református Általános Iskola*

Kiadja a Kiss Bálint Református Általános Iskola

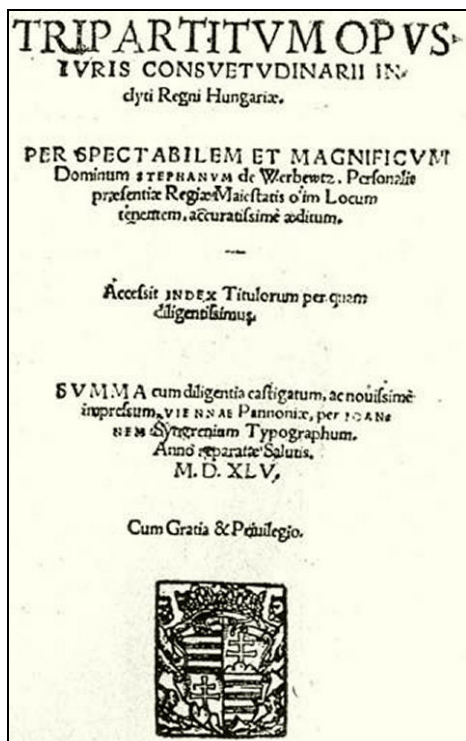
A kiadvány megjelenését támogatta:
Tiszántúli Református Egyházkerület
Szentés Városért Közalapítvány
Szentés Város Önkormányzata, Szirbik Imre polgármester

HOMOKI-NAGY MÁRIA*

A SZOKÁSJOG ÉRVÉNYESÜLÉSE KISS BÁLINT KORÁBAN

Kiss Bálint református lelkész életének jelentős része a XIX. század első felére esik, arra az időszakra, amelyet a történelem a *magyar reformkor* időszakának nevez, s amelyet a jogfejlődés szempontjából *késő rendi kornak* nevezünk. A magyar jogrendszer fejlődése szempontjából meghatározó, hogy mind a magánjog, mind a büntetőjog területét alapvetően a *szokásjog* uralta. Törvények elsődlegesen az alkotmányjog területén születtek, más jogág vonatkozásában csak akkor, ha arra a szokásjog mellett kiegészítő jelleggel szükség volt. A magyar jogfejlődés szempontjából ugyanakkor Kiss Bálint életének időszaka (1772–1853) igen jelentősnek bizonyult, mert ez az a kor, amikor először vetődött fel az országgyűlésen a *kodifikáció*, azaz a törvénykönyvalkotás gondolata igen komolyan. II. József halálát követően, utóda, II. Lipót, aki anyja – *Mária Terézia* – és testvére, II. József példáját követve, mint a felvilágosodás eszméit követő uralkodó, itáliai tapasztalatai alapján, összehívta a magyar országgyűlést 1790-ben, s ez az országgyűlés fogalmazta meg törvényi szinten azt a kívánságát, hogy a magyar jogélet minden területén készüljön, modern értelemben vett *törvénykönyv*. Az 1790: 67. törvénycikk rendelkezésének következtében kilenc kodifikációs bizottság állt fel, ezek között volt az a jogi bizottság is, amelynek a büntetőjogi, a bűnvádi és a polgári perjogi törvénykönyvet, valamint a magánjogi javaslatokat el kellett készítenie. A javaslatok ugyan elkészültek, de II. Lipót halálát követően utóda – V. *Ferdinánd* – már nem hívta össze az országgyűlést, így az elkészült javaslatok anyagai a levéltár polcaira kerültek. Az újabb kodifikációs időszak már az 1832–1836. évi országgyűlés időszakára esik, amikor az 1827: 8. törvénycikk rendelkezésének megfelelően – hasonlóan az 1790. évi törvényhez –, újabb törvényjavaslatok születtek. Pontosabban ezek az 1795-re elkészült és az országgyűlés által nem tárgyalta javaslatok megújításai voltak, az elődjéhez képest azzal az alapvető újdonsággal, hogy ezeket a javaslatokat már megküldték a vármegyéknek, ahol komoly viták alakultak ki: mennyiben lehet és kell megtartani a régi szokásjogi normákat, és mennyiben kell és lehet új törvényeket alkotni. Ha le akarnám egyszerűsíteni a kérdést, akkor azt mondanám, hogy Kiss Bálint abban a korban élt, amikor a magyar jogfejlődésnek egyik igen fontos szakasza zajlott.

* Dr. Homoki-Nagy Mária egyetemi tanár, a Szegedi Tudományegyetem professzora, a Magyar Jogtörténeti Tanszék vezetője. Szentesen született; a Horváth Mihály Gimnáziumban érettségizett. A szegedi József Attila Tudományegyetem hallgatójaként kezdte meg kutatásait a szentesi levéltárban, azóta rendszeres kutatója a gazdag irattanyaggal rendelkező őrzőhelynek. Számos alapvető jogtörténeti munka szerzője, amelyek valamilyen szálon mindig kötődnek szülővárosához. Az 1992-ben megjelent Kiss Bálint válogatott kötet bemutatóján – amelyre a Református Kör épületében került sor – ő volt az egyik előadó. Nem véletlen kapott felkérést a 2014. évi konferenciára, mely alkalommal az új kutatási eredményeit osztja meg az érdeklődőkkel. Homoki-Nagy Máriát a város hírnevének öregbítéséért 2012-ben Szentes Díszpolgárává avatták. (E tanulmány megszületését az OTKA 109191 K kutatási program támogatta.)

A Tripartitum 1545-ös bécsi kiadásának címlapja

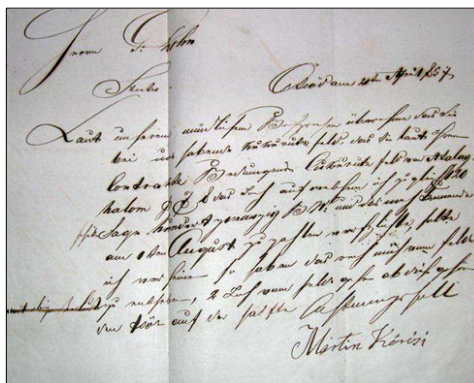
a szerződést 1808. szeptember 28-án kötötték, s az eladók *Csók István* és felesége, *Németh Ilona*, a vevők pedig Kiss Bálint prédikátor és felesége *Veresegyházi Éva* voltak. Az örökbevallás tanúsága szerint 1808-ban Kiss Bálint házat vásárolt, a házhoz tartozó portával, épületekkel, kerttel 2000 rajnai forintért. Önmagában a szerződésnek ez a pontja az utókor számára nem mond semmit. Ezt csak akkor lehet megérteni, ha egyrészt megvizsgáljuk, hogy egy református prédikátornak mekkora volt az évi jövedelme, másrészt, a vele egy mezővárosban élő jobbágyparaszság, milyen értékben tudott házat vásárolni.

Mielőtt ezt elemeznénk, említést kell tenni arról, hogy a mezővárosok életében, miért bírt jogi értelemben nagy jelentőséggel az Egyezségei könyve? A mezővárosban a földesúr hatalma alatt álló jobbágy-paraszság élt, s a földesúr tulajdonát képező urbáriális telket használta, birtokolta. Az ún. belső telekre saját maga erejével épített házat, amelyet elidegeníthetett, de a földesúr tudni akarta, hogy a belső telek után, az adás-vételt követően ki fog adózni. Ezért követelte meg, hogy az egyes szerződéseket írásban rögzítsék, valamint, hogy azt a városban vezetett Egyezségei könyvébe is bejegyezzék. Ez a gyakorlat oly mértékben általánossá vált, hogy a jobbágy-paraszság a háza után már a külső telket is elidegenítette, sőt a szőlőjének, kertjének a tulajdonjogát is átruházta. A falvakban a földesúri hatalom közvetlenül érvényesült a jobbágy-ság felett, így az ott élők szerződéseit a földesúri uradalom tisztartója által vezetett protokollumok (jegyzőkönyvek) őrizték meg.

Ahhoz, hogy a törvénykönyvalkotás jelentőségét megérthessük, ismernünk kell, a mindennapi életben alkalmazott szokásjogi rendszert. A nemességre vonatkozó szokásjogi normákat – elsősorban a magánjogi és perjogi szabályokat – összegyűjtötte *Werbőczy István* az ún. *Hármaskönyvben*, de a magyar társadalom jelentős részét alkotó jobbágy-paraszság világában élő szokásokra csak elvétve utal. Felvetődik a kérdés, milyen mértékben hatottak a Tripartitumban összegyűjtött normák a jobbágyságra, s milyen mértékben éltek saját, egyedi szokásaikkal a jobbágyok?

E tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy a magán- és büntetőjog területén élő szokásjogi normákat bemutassam, arra azonban bőven szolgáltathat lehetőséget, hogy érzékeltetni lehessen azt, hogy a XVIII–XIX. század fordulóján Szentese mezővárosában miként éltek, milyen szabályokat követtek az emberek. Jó lehetőséget ad erre az az adásvételi szerződés, amelyet a szentesi levéltárban őrzött *Egyezségei könyvében* találtam. Ezt

A mezővárosokban a földesúri hatalom nem közvetlenül, hanem közvetve érvényesült, a mezőváros előjárósága által. A mezővárosban élők, s itt fontos, hogy nemcsak a jobbágyok, hanem az ott élő honoráciorok és a nemesek is, a mezővárossal, mint hatalommal álltak közvetlen kapcsolatban. A földesúr jogát a mezőváros előjárósága érvényesítette. Így ha a földesúr tulajdonában álló telket, szántót akarták eladni, elcserélni, bérelni, ahhoz kellett a földesúr előzetes jóváhagyása. Ezt a mindennapokban maga a mezőváros érvényesítette úgy, hogy a megállapodásokat bevezette az Egyezségei könyvébe. Így egyrészt ellenőrizni lehetett, hogy az ingatlan kinek a birtokában van, tudni lehetett, hogy kinek vált kötelességévé a földesúri szolgáltatások megfizetése, s ezzel arra is lehetőség nyílt, hogy ha valakit alkalmatlannak találtak a földesúri szolgáltatások teljesítésére, akkor maga a mezőváros tagadta meg a szerződés megkötését.

Másrészt a felek közötti ellentétek, viták megoldása sokkal egyszerűbb volt, ha a szerződő felek írásban rögzítették, ténylegesen miben egyeztek meg. Ezt a gyakorlatot tükrözi egy ítélet szövege is:

„E városba bevett és mai napig gyakoroltatott szokás, hogy az eladó és vevő lakosok között /: sok történhető villongásoknak eltávoztatása végett :/a megvett jószág vagy dolog felől város bírójának hitével contractus csináltasson és abban mindkét résznek kívánsági feltétessenek.”

A nemesi rendi jogban minden olyan szerződést, amelynek ingatlan volt a tárgya, *hiteles hely* előtt kellett megkötni. Az írásba foglalás kötelezettsége jelent meg a mezővárosok joggyakorlatában is. A kialakult gyakorlat alapján a mezővárosok jegyzője által vezetett és a város levéltárában elhelyezett Egyezségei könyve, mintegy az okiratok hitelesítésére is szolgált. Csók István és Kiss Bálint között kötött örökbevallásnak az Egyezségei könyvébe való rögzítése különösen szép példánya a korabeli hitelesség biztosításának. Ezt a szerződést egymást követően két példányban másolta be a város jegyzője, amit másolatban – a bejegyzés tanúsága szerint – mind az eladónak, mind a vevőnek a kezébe is adott. Így az eredeti, hiteles szöveg olvasható az Egyezségei könyvében, és a másolatokat adták oda a szerződő feleknek. Ha esetleg vita keletkezett volna a szerződő felek között, akkor a kezükben lévő másolattal indíthattak volna eljárást, illetve ezen másolatok hátoldalára rögzíthették, hogy a vevő minden évben, az esedékesség, azaz Szent György napján, megfizette az az évi részletet.

Ez az apró jel is mutatja, hogy a mezővárosok világában az Egyezségei könyve ugyanolyan hitelességi szerepet töltött be, mint a nemesek világában a hiteles hely. Ritka, amikor így marad fenn egy dokumentum, mert gyakran csak egyszer történt meg a bevallások rögzítése. Miután a Szentes mezővárosában megmaradt Egyezségei könyve, valamint a mezőváros törvényszékének iratai igen sok szerződést őriznek, így könnyen találunk olyan szerződéseket, amelyeket összehasonlíthattunk a Kiss Bálint által kötött megállapodással. Nézzünk két példát:

„Vida Mihály házat és a hozzá tartozandó szállási földjét 250 rebus forinton örökösen és megmásolhatatlanul Paksi József asztalosnak eladta és a törvényes evictiót a történhető impetitorok ellen magára vállalta.”

„Dömsödi Mihályné özvegységre jutván, öreg szemeire világtalan, az elmúlt nyáron a házat először Kocsis Mihálynak 530 forintokon, de azt megváltoztatva, ifjú Török Jánosnak ugyanazon az áron örökösen eladta, de csak a pusztá házat, oly feltétel alatt, hogy holtomiglan békességesen megenged benne laknom.”

Az idézett két példa jól mutatja, hogy Vida Mihály a házat és az ahhoz tartozó szállási, az az urbáriális földjét adta el 250 rebus forintért, míg Dömsödi Mihályné 530 váltó forintért értékesítette házat. (A váltó forint papírpénzként szolgált.) A Kiss Bálint által megvett ház, jogilag szintén a földesúr tulajdonát képező telken épült. A késő rendi kor szokásjoga azonban kialakította azt a gyakorlatot, hogy a ház a jobbágy tulajdona, mivel saját erejéből építette, ezért azzal szabadon rendelkezhetett. Ez maga után vonta azt a megoldást, hogy a házzal együtt a telket is elidegeníthette azzal a feltétellel, hogy a földesúr, mezővárosban a város előljárósága előzetesen engedélyezte az elidegenítést.

Az idézett két esetben jobbágy-parasztok értékesítették házukat, így természetes, hogy kisebb, kevésbé értékes ingatlanról volt szó, amit a vételár alacsonyabb értéke is tükröz. Ugyanakkor az urbáriális telek a parasztság körében mindig jelentős értéket képviselt, ezért annak értéke magasabb volt, amit jelez az is, hogy Vida Mihály „rebus” forintban, azaz ezüstpénzben rögzítette a vételárat, míg az özvegyasszony forintról ír, ami ebben az időben váltóforintot, azaz papírpénzt jelentett.

De nézzünk példát egy másik mezővárosból:

„Mester Szabó Antal a bíróság előtt megjelenvén bevallotta, hogy azon egy fertály földet, melyet édesatyja Mester Szabó János Újvárosban városi összeírás szerint a 268. sz. alatt lakó Simon Dobos Mihálytól cserélt, őneki pedig ugyanazon felvallási jegyzőkönyv alatt osztályrészült átadatott, megegyezésével nevezett édesatyával, ki utolsó szükségére azon föld terméséből nyerendő élelemre jogát fenntartotta, de már most abbéli jogáról is lemondott, özv. Veres Mártonnének ezen bevallás előtt már 900 forintot lefizetett, 2900 forintért örökösen és megmásolhatatlanul eladta légyen, oly feltétel alatt, hogy a földben lévő őszi vetés ezidén még övé Mester Antalé marad, a vevő asszony pedig az örök árból hátralévő 2000 forintot ezen örökvétel közhirrre tételétől számítandó 15. napok alatt, ha ellentmondó nem jelentkezik a Méltóságos Uradalomnál is történendő átírás alkalmával okvetlen tartozik lefizetni, ellenkező esetben a földre adott 900 forint, valamint az eladó részéről megbánás esetére, úgy a vevő asszony részéről nem fizetés esetére kötbérül szolgálván, ezen örök eladásnak tovább semmi ereje nem leend.”

Az 1848-ban Cegléden megkötött szerződés egy fertály földről, azaz urbáriális telekről szólt, amelyet 2900 váltó forintért adott el Mester Szabó Antal. Ha összehasonlításképpen megnézzünk még egy másik példát Kecskemét városából, akkor láthatjuk, hogy ott jóval magasabb összegért tudta az eladó a városi házat értékesíteni:

„Horváth János az 5. tizedben levő házat 7000 rhenus forintért Markovits Györgynek örökösen és megmásolhatatlanul eladta, mely summából 3500 forintot

most valósággal kezéhez is vett; a többi hátralévő részét pedig e folyó év Szent Mihály napkor tartozik Markovits György lefizetni, amidőn az említett házba fog lakni menni. Addig is pedig a háznak szerencséje vagy szerencsétlensége /: kivéven azt az esetet, ha a szerencsétlenség az addig benne lakó Horváth János vagy cselédei által történne:/ Markovits Györgyöt fogja érdeklenni.”

Kecskemét, amely ugyan jogilag mezőváros volt, a gyakorlatban jelentősebb településnek számított, mint a Dél-Alföld más mezővárosai, így Szentes, Cegléd, Nagykőrös, Makó vagy Vásárhely. Sőt Kecskemét lakosai mindig azt állították, hogy nem tartoznak földesúri hatalom alá. Ezzel magyarázható egyrészt, hogy a városi ház, mintegy tíz évvel később jóval magasabb áron kelt el, másrészt az 1811-ben bekövetkezett infláció is hatással bírhatott az ingatlanok értékére.

A Kiss Bálint által kötött szerződésnek van egy érdekessége. A szerződés csak azt tartalmazza, hogy kik a szerződő felek, azaz kik az eladók és a vevők, tartalmazza a vételárat, de nem szól arról, hol helyezkedik el maga az ingatlan. Ez azért szokatlan, mert a késő rendi korban, telekkönyv hiányában a szerződésekben úgy határozták meg az ingatlan elhelyezkedését, hogy megnevezték a szomszédokat. Ennek nemcsak az volt a funkciója, hogy az ingatlan elhelyezkedését tudni lehessen, hanem a korabeli joggyakorlat értelmében, ami a jobbágy-parasztság körében is élt, a szomszédok elővásárlási joggal bírtak. A nemesi jogban az eladónak nem kellett külön felajánlani az ingatlant, ha eladásra került a sor, ezzel szemben a jobbágy-parasztság világában kötelező volt a szomszédok értesítése. Az, hogy a szerződésben nem rögzítették a szomszédokat, még nem jelenti, hogy ne értesítették volna őket az eladásról. Mindenesetre az Egyezségek könyvében nem találtam adatot arra, hogy bármelyik szomszéd megtámadta volna a szerződést. (Feltételezhető, hogy a városban annyira ismert volt, hogy melyik ingatlant vásárolta meg a prédikátor, hogy ténylegesen nem tartották szükségesnek, hogy erről is írjanak a megállapodásban.)

A Kiss Bálint által kötött szerződés jó példája annak, hogy a XIX. század első felében, milyen feltételeket foglalhattak bele az egyezségbe a szerződő felek. Ebből a szempontból az örökbevallás első két pontja figyelemreméltó: az eladók *lakáshasználatot* kötöttek ki a maguk számára életük végéig. E lakáshasználat biztosításáért pontosan rögzítették, hogy az eladott telken lévő épületek közül mi kerül a vevők, Kiss Bálinték tulajdonába és kizárólagos használatába, és mi marad az eladók használatában. Szinte pontosan meg lehet rajzolni, anélkül, hogy ismernénk a telek és a rajta emelt épületek elhelyezkedését, a megvásárolt ingatlant. A XVIII–XIX. század mindennapi életében természetes volt, hogy több generáció élt együtt. Ennek alapját az az erkölcsi szabály képezte, hogy az idős szülők eltartása, gondozása mindig a legkisebb fiúnak és annak

családjának volt a kötelezettsége, de gondoskodni kellett az özvegy nőről és az árván maradt leányokról is. Ezt a gyakorlatot már Werbőczy is rögzítette és a fennmaradt végrendeletek, vagy örökbevallások szintén bizonyítják.

1807. március 31-én készült öreg Böszörményi István végrendelete, amelyben a következőképpen ír meglevő javairól:

„Isten Jóvoltából e következő világi javakkal bírok: Vagyon ezen Házam, mellyben ez idő szerént betegen fekszem, a városon több hozzá tartozó Épületekkel együtt, [...] földes Uraságunknak nagy kegyelméből [...] 2/4 sessio általam birt urbáriális Földön vagynak több rendbéli szállási Épületjeim, vagyon 5 darab kocsis Lovaim, vasas Kocsim, Ekéim, Lovak után való készülétekkel együtt, de vagynak 9 darab Szarvas Marháim is, mellyek egyike egy Tehén tavalyi Tinó borjával, Ketteje mostan 4^dfűre menő üszők, más kettő pedig 4^dfűre menő tinók, más két tinó tsakugyan 3^dfűre menő vagyon, és egy 3^dfűre menő üsző is. – Öt sertésseim is vagynak 4 szopós malaczokkal együtt, vagynak továbbá többféle Házi és Szállási aprólékos Eszközeim is mint Gazdának szoktanak lenni sorsomhoz illendően. [...] a mostani öregségemben híven gondomat viselő kisebb idejű Böszörményi János édes Fijamnak hagyom és testálom egy szóval mindenemet...”

A testamentomi rendelkezésből egyértelműen megállapítható, hogy az örökhagyó apa, azt a házat, amelyben öregen és betegen lakik, a vele együtt lakó kisebbik fiának hagyja. Ezzel valójában lakáshasználatot biztosít a maga számára.

A tényleges használati jog a szokásjog keretei között meg nem nevezett, mégis létező tartási szerződésekből olvasható ki:

„Öreg Sándor István, örökből tartott leányának férjével Kármán Mihállyal, személyesen megjelenvén, önként felvallotta, minekutána már felesége is megholt, itt helyben pedig olyan gyereke sem volna, akinek gondviselésére bírhatna, az ő erőtlenebb utóbbani idejében; azért fent említett örökbe tartott leányával és annak férjével Kármán Mihállyal úgy egyezett meg /:akik eddig is mind magának, mind haldokló s ágyban fekvő feleségének hűséges gondját viselték:/, hogy ha néki haláláig való hűséges gondját viselnék, azon hűséges gondviseléseként a 4. tizedben Töröcsik Imre szomszédságában lévő tulajdon szerzemény házát, örökösen és megmásolhatatlanul Kármán Mihálynak, feleségének és gyermekeinek által adja; mely fent írt kötelességet Kármán Mihály is felvállalta és magát az öregnek hűséges gondviselésére kötelezte.”

Hasonló megegyezésről olvashatunk egy másik szerződésben is: „

Öreg Veres Gergely és vője Borza Ádám személyesen jöven élénk, a következő egyezséget tették; Veres Gergelynek a Nagyhegybe, Szépe István szomszédságában fekvő három pásztákban 150 útból álló szőlejét jura donationis inter vivos örökösen által adja Borza Ádámnak és hitvesének Veres Erzsébetnek és ezek maradékainak. Borza Ádám kötelezi magát, hogy Veres Gergelyt holtáig ruhával, élelemmel a maga önnön házában becsületesen tartja, gondját viseli úgy egészséges, mint beteg korában és el is temetteti. Esztendőnként a szőlő terméséből az öreg szükségére és tetszésére két akó törkölyös mustot fog kiszolgáltatni.”

Mindezekből kikövetkeztethető, hogy a Kiss Bálint által elfogadott feltétel, mely az eladók lakáshasználatára vonatkozott, élő gyakorlat volt a mezővárosok jogéletében. Nem kell különösebben az eladók, Csók István és felesége családi viszonyait kutatni ahhoz, hogy jogosan feltételezhessük, Szentesen nem élt olyan rokonuk, akinek erkölcsi kötelessége lett volna az eltartásuk. Ezért éltek azzal a lehetőséggel, hogy házukat értékesítve a vevők szerződési kötelezettségévé tegyék a lakáshasználatot, amivel tulajdonképpen – mondjuk ki – az eltartásukat is biztosították.

A rendi kor magánjogtudománya nem rendelkezett azzal a cizellált dogmatikai fogalomhasználattal, mint a római jog, vagy majd a polgári korszak jogtudománya, mégis a mindennapi élet szüksége kialakította azt a jogintézményt, amely a modern kor fogalmi rendszerében a személyes szolgalmat, s ezen belül a lakáshasználat jogát jelentette. A lakáshasználat, a jogosult birtoklását és használati jogát jelentette meghatározott ideig, de legfeljebb, mint az általunk vizsgált szerződésben, a jogosult élete végéig. A birtoklás és a használati jog a jogosult számára kizárólagos jogosultságot jelentett, ezért rögzítette az eladó a szerződésben, hogy

„magunk birtokába megtartjuk a kis házat pitvarral, alatta lévő pincével azon egy fedél alatt lévő spáisz kamarát, mellette lévő kamarával, alsó kamarát, ezeknek padlásait, mind a két sertés ólat...”

A használati jog mellett további feltételt is rögzítettek a szerződő felek, amely arra vonatkozott, hogy ha az eladók „lakót vagy zsellért” fogadnának a megvett házba, tudomásukra hozzák, hogy az eladók iránt

„mind maga a zsellér, mind pedig cselédjei becsülettel és emberséggel magokat visellyék minden illendő tekintetben tartván háborúságot ne szerezzenek, mert különben perlekedők, rágalmazók lévén, minket ok nélkül verzálni, háborgatni kívánnak, idő előtt is az házból kiküldettetnek.”

Ez a feltétel ugyancsak a mindennapi élet erkölcsi normái közé tartozott. Az időseket, a betegeket gondozni, ápolni, s egymást lehetőleg békésen elviselni kellett.

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a békés együttélés még családtagok között sem mindig valósult meg. Ennek bizonyítására a Szentesen élő családok között is lehet példát találni. A békétlenség mértékét mutatta az az eset, amikor a mostohaafiú, Antal János kötelessége volt mostohaanyját házában, özvegyi jog címén eltartani. Az özvegyasszony a bíróság előtt állította:

„a vőm [...] engem már egynéhányszor az házból kiszort és mellette öszve huzott vont és ezen kegyetlen vélem való bánást most is uzoválni akar...”

Ezzel szemben az alperesi válaszban a mostohaafiú a következőket mondta:

„de a nagyon szabadon járó nyelve rágalmazása, és naponkénti gyűlölködése nem engedte velem, mint vejével lakni, noha [...] tett fogadása szerint magát erántam hűséges szeretettel és tsendességgel fogja viselni.”

Mit értett az alperes a „szabadon járó nyelve rágalmazásán” azt a következőképpen magyarázta a bíróság előtt: a felperes arra kötelezte magát, hogy sem szóval sem tettel nem sérti meg vejét, ezzel szemben

„szóval huntzutnak, akasztófára, pokolra valónak megszólt, szüleimet czudarnak, rongyoknak kiáltani nem átallotta, tselekedettel pedig szóval a mit ért mindenünket prédálta és pusztította.”

Jóval gyakoribb volt az idegenek együttéléséből származó veszekedés, perlekedés, amely gyakran vezetett az ún. mocskolódási, mai szóhasználattal becsületsértési vagy rágalmazási perekhez. A szentesi levéltárban ilyen perekre is bőven találunk példát. A mindennapi élet szempontjából további igen fontos feltételt rögzítettek a szerződő felek:

„Ennek utána az egész portán lévő épületek, kerítések és más minéműségek gondja reparálása az arra teendő költség fáradság, nem különben a tűz vagy más szerencsétlenség által okoztatható kár, nem mireánk, hanem Tiszteletes Kis Bálint úrra és successoraira fog tartozni. Melyre nézve kötelesek lesznek, a most meglévő épületeket illendően procurálni, meg helyettek másokat nem építenek.”

A modern dogmatikai szabályok szerint az ún. kárveszélyviselés szabályát rögzítették. A kárveszélyviselés, már a római jogban is létező rendelkezés volt, ami azt jelentette, hogy a szerződés alapján a vétklenül okozott, vétklenül keletkezett kárért ki viseli a felelősséget. A korabeli szóhasználat a „szerencsétlenség” kifejezést használta, s ezzel jól elkülönítette a „szántsándékos” és a „vigyázatlan” magatartással, azaz a gondatlanul okozott kártól. A szerencsétlenség az elháríthatatlan kárt jelentette, amit a vevőnek kellett viselnie, amennyiben a ház birtokába lépett. A prédikátor által kötött szerződésnek ez a rendelkezése már kialakult gyakorlatot tükröz, mert egy időben korábban keletkezett szerződésben hasonló megfogalmazás olvasható. Ebben a tulajdonos megbízta Gyuritza Jánost, hogy adja el a házat, de ha szerencsétlenség történne, akkor az abból keletkezett kár a tulajdonost, azaz Zopf Józsefet terheli:

„Zopf József úr lakását innen Szentesről elvévén az házát minden hozzátartozó épületekkel Gyuritza Jánosra bízta, teljes hatalmat adván annak eladására a magok között tett egyezés szerint; úgy szintén jó móddal árendába való kiadására, úgy mindazonáltal, hogy azon háznak szerencséje vagy szerencsétlensége nem „credentionatus” Gyuritza Jánosé leszen, hanem a „propriariuse”, úgy szintén történhet „deterioratijáért” felelni semmiképp nem tartozik.” Ugyanez olvasható a fentebb már említett Kecskeméten kötött szerződésben is: *„Addig is pedig a háznak szerencséje vagy szerencsétlensége /:kivéven azt az esetet, ha a szerencsétlenség az addig benne lakó Horváth János vagy cselédei által történne:/ Markovits Györgyöt fogja érdeklenni.”*

A szerződés feltételei közül lényeges, hogy a vételárat miképpen kell a vevőnek megfizetnie. A XVIII–XIX. században a vevő nem mindig tudta egy összegben kifizetni azt, ilyenkor részletfizetésben egyeztek meg. Így tette ezt Kiss Bálint is, mert a szerződés megkötésekor a kialakult vételárnak csak a felét fizette meg az eladóknak, a másik felére tízévi részletfizetési kedvezményt kapott. Ahogy a szerződésből olvashatjuk:

„a másik 1000 Rforintot pedig százanként fogja esztendőnként kifizetni, olly értelemmel, hogy a következő 1809. esztendőben eső Szt. György napján kezdvén a fizetést mindenkor terminusul Szt. György napja megtartasson; amely esztendőnként való lefizetést a contractus tiszta oldalára mind a két részről feljegyezzük.”

A jobbágy-paraszttság világában a szentek ünnepeinek nagy jelentőséget tulajdonítottak. Így a Szent György és a Szent Mihály napja, amikor az állatokat kihajtották a legelőre, illetve amikor a béreseknél a számadást meg kellett tenniük, fontos nap volt. Ezért gyakran a szerződések teljesítését is e napokhoz kötötték. A felek nem kötöttek ki kamatot, ami azt jelentette, hogy a részletfizetési kedvezmény, ami valójában egy kölcsönszerződés is volt, ingyenes szerződésként kötötték. A korabeli szabályok szerint a törvényes kamat 6% volt, de csak akkor kellett megfizetni, ha a felek a kamatot a szerződésben kifejezetten kikötötték. Ha ezt nem tették, akkor ingyenesnek minősült a kölcsönzés. Ha nem fizette volna meg határidőre a prédikátor az esedékes részletet, akkor késedelmi kamatként az eladó már követelhetné a kamatot. Azokban az esetekben, amikor az eladást az eltartás feltételével kötötték össze, jogosnak tűnik a kamat kikötése nélküli részletfizetés engedélyezése, mert az eltartást valójában a kamat helyébe lépő természetbeni juttatásként is értelmezhetjük.

Ha megfigyeljük a szerződés bevezetését és annak utolsó rendelkezését, akkor meg kell állapítani, hogy Kiss Bálint 2000 rajnai forint vételárért vette meg a házat, azonban a szerződés aláírásakor csak a felét fizette ki, a másik felére tízévi időtartamra részletfizetési engedményt kapott. A vételár nagyságát már szerettem volna érzékeltetni, amikor más személyek által kötött szerződési példákat hoztam. Azonban van még egy lényeges feltétel ennek megértéséhez. Meg kell vizsgálni, mekkora volt a szentesi prédikátor jövedelme? Labádi Lajos főlevéltáros közlése alapján tudjuk, hogy a szentesi református gyülekezet és a város jelentős javadalommal látta el prédikátorát:

„Évi 100 forint készpénzben, emellett természetben: 50 köböl búza, 50 köböl árpa, 1 mázsa hús (amit a város adott), 1 mázsa só, 40 font faggyú (ezt is a város adta), 1 font bors, 12 icce vaj, 4 icce méz, 6 akó bor, 1 sertés, 4 szekér széna (város adta), 12 sajt, 6 öl tűzifa (város adta), fűtés, rostálás, darálás, örlötetés helyett 55 Ft, 4 kötél, vagy 1 sessio föld, a szokásos stólapénz.”

Ezen jövedelem mellett a szentesi református gyülekezet prédikátora rendelkezett akkora évi jövedelemmel, hogy 1808-ban családi házat tudott vásárolni.

Kiss Bálint prédikátorként élte a maga életét Szentes mezővárosában. A prédikátor és a tudós a jobbágy-paraszttság világát jól ismerte, ezt tükrözik fennmaradt munkái. A szerencsésen fennmaradt Egyezségek könyve azt bizonyítja, hogy az általa kötött szerződés, ha néhány ponton eltér is az átlagostól, hűen tükrözi a magyar szokásjogi rendszert. Pontosan nyomon követhető, milyen normák szerint éltek életüket. A prédikátor ténylegesen hívei körében élt. Ha a házasságok között ellentét támadt, őt kérték meg, békítse ki a feleket. Amikor földet vásárolt, osztott híveinek minden olyan gondjában, amely a gazdálkodással függött össze. Egyetlen szerződés lehetőséget ad arra, hogy betekintést nyerjünk egy mezőváros életébe.

Talán egyszer arra is lesz lehetőség, hogy mindazok a jogi dokumentumok összegyűjtésre kerüljenek, amelyek Kiss Bálinthoz, mint emberhez, mint gazdálkodóhoz, mint prédikátorhoz kötődnek.

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária az előadását tartja

Forrás és irodalom:

Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára (CSML SZL) Szentes Város Tanácsának iratai (V. 102.): Egyezségek könyve; Végrendeletek; Úriszéki iratok; Pest Megyei Levéltár (Nagykőrös): V. 202. Cegléd, 1848. március 9.; Bács-Kiskun Megyei Levéltár (Kecskemét): IV. 1504. u.; MÁLYUSZ ELEMÉR: A reformkor nemzedéke. Századok/1923. 17-75. pp; MÁLYUSZ ELEMÉR: Sándor Lipót főherceg nádor iratai. Budapest, 1926.; SZABÓ ISTVÁN: A jobbágypártok birtoklása az örökös jobbágyság korában. Budapest, 1947. Magyar Tudományos Akadémia; BÓNIS GYÖRGY: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708. Budapest, 1962. Akadémiai Kiadó. HAJDU LAJOS: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex tervezet. Budapest, 1971.; VARGA CSABA: A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség. Budapest, 1979.; BOGDÁN ISTVÁN: Régi magyar mértékek. Budapest, 1987. Gondolat K.; KÁLLAY ISTVÁN: Úriszéki bíráskodás a XVIII-XIX. században. Budapest, 1985. Akadémiai Kiadó; HOMOKI-NAGY MÁRIA: Szerződésen kívüli károkozásért való felelősség a 18-19. században. In: Acta Jur. et Pol. Tom. LXI. In memoriam Nagy Károly. Szeged, 2002. 211-223. pp; 247-260. pp; HOMOKI-NAGY MÁRIA: Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában. Acta Jur. et Pol. Tom. LXIII. Fasc. 8. Szeged, 2003.; HOMOKI-NAGY MÁRIA: Az 1795. évi magánjogi tervezetek. Szeged, 2004. JATEPress; NAGY JANKA TEODÓRA: Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781-1821). Szekszárd, 2012. PTE IGYK.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető

Karikó-Tóth Tibor 5

Kiss Bálint életútja és munkássága (1772–1853)

Labádi Lajos ny. levéltár-igazgató (Szentés) 7

A szentesi református iskola históriája

Karikó-Tóth Tibor iskolaigazgató (Szentés) 23

Kiss Bálint helye tudománytörténetünkben

Dr. Filep Antal néprajzkutató (Budapest) 41

Kiss Bálint, a szentesi református eklézsiatörténet írója

Dr. Takács Edit főlevéltáros (Budapest Főváros Levéltára) 67

A szokásjog érvényesülése Kiss Bálint korában

Prof. dr. Homoki Nagy Mária egyetemi tanár (Szeged) 79

A szőlész-gyümölcsész Kiss Bálint

Dr. Mód László néprajzkutató-muzeológus, egyetemi adjunktus (Szeged) 89

Az Eklézsia-történettől a Nőitanig – digitalizálás és közzététel

Tímár Ferenc mérnöktanár, informatikus könyvtáros (Szentés) 105